

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Екатерина Атанасова Дамянова
на дисертационния труд на Петко Господинов Чолаков

на тема:

„Посланието на св. апостол Павел до Филимон като благовестие на
помирението”

за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по професионално
направление „Религия и теология” – шифър 2.4.

Научна специалност: Свещено Писание на Новия Завет

Настоящата рецензия е представена съобразно Заповед (РД № РД 38-
621/23.12.2020 г.) на Ректора на СУ за избора ми като участник в научно жури.

В представения труд върху Посланието на св. апостол Павел до Филимон Петко Чолаков насочва изследователския си поглед към тема, която е актуална не само в научен, но и в социален план. Основната идея на посланието, в духа на Свещ. Писание, е призивът към прошка, като проявление на закона на любовта и същевременно наставление за практическо благочестие.

Похватите, които библейският писател използва, дават конструктивно решение на възникнали между хората конфликти, изобилстващи и в нашето съвремие.

Текстът на Посланието и поставените в него въпроси изправя изследователя пред разнообразие от тълкувателни предложения, което дисертантът приема като предизвикателство, разкривайки своята любов към библейския текст и неговото изследване. Появата на подобно изследване, според Петко Чолаков, е свързана с отсъствието на изчерпателни трудове на българска почва върху посланието на св. апостол Павел до Филимон, както и с желанието му да бъдат проследени и систематизирани някои модерни тенденции във връзка с изследването на посланието.

Депозираният от дисертанта труд е с обем 159 стр. печатан текст (с научен апарат, състоящ се от 358 бележки под линия), структуриран по следния начин:

съдържание, предговор, изложение в три глави, заключение, използвана литература, справка за основните приноси, използвани съкращения и акроними.

В **Предговора** са представени мотивацията за избора на тема, нейната актуалност и благодарности. Тук стои излишно обещанието за силни страни на труда и тяхното описание, както и споменаването на слабост на бъдещото изследване (с. 6).

В **Увода** на предложеното съчинение (с. 10 – 27) Петко Чолаков извършва **историографски преглед**, в който се спира на различни съчинения в обследването на Посланието на св. апостол Павел до Филимон от Античността до днес, с което цели да постави дисертационния труд на основата на постигнатите резултати в науката и да спомогне набелязването на различни въпроси от посланието. Тук би могло да се добави повече анализ върху малкото цитирани съчинения на български език.

Като **обект** на изследването е посочен „самият новозаветен текст, известен под името *Послание на св. ап. Павел до Филимон*“ (с. 23), а като основна **цел** на дисертацията стои: „да се разгледат същността, тълкуването и значението му, в контекста на **предмета** на изследване – помирението, като един от фундаменталните аспекти на християнското благовестие“.

Според авторската **хипотеза** на настоящия труд, проблемът за това как благовестието променя взаимоотношенията между християните чрез помирението е ключ към разрешаването на теоретическите и практически въпроси на текста (с. 24).

Очакваните резултати, които се залагат в научното съчинение, са: от една страна разностранният и обективен анализ да доведе до по-задълбочено вникване в текста, а от друга страна – да се докаже значението на посланието като своеобразно благовестие на помирението сред новозаветните Писания.

В постигането на своите цели дисертантът си поставя за **задачи**: 1) да изследва исагогическите сведения за Посланието на св. апостол Павел до Филимон; 2) да извърши екзегетически анализ на библейския текст; 3) да се разгледа цялостната богословска концепция на Филимон, осмисляна като благовестие на помирението. Задачите определят изложението на дисертацията, която е добре структурирана в три логически свързани глави, които Петко Чолаков развива балансирано, следвайки традиционното разбиране за екзегетическо изследване.

В **методологично** отношение и подход на изследването дисертантът използва комплекс от методи – историко-граматичен, текстова критика, литературна критика, езиков анализ, критика на формите и жанровете, методи на реторическата критика; синхронен и диахронен прочит на текста, богословски анализ.

В **Първа** глава на дисертацията (с. 28 – 50) Петко Чолаков дава исагогически сведения за Посланието на св. апостол Павел до Филимон.

В подготовка към екзегетическия анализ дисертантът се спира върху въпроси, свързани с библейския текст. Разглеждат се проблеми, като: авторство и адресат на посланието, време и място на написване, текст и принадлежност към новозаветния канон, литературни характеристики и структура, причини и цели на посланието, тематични особености. Петко Чолаков дава бележки за ръкописната традиция на текста, форма, езикови особености, стил, жанр, структура и типология, в хода на които демонстрира добри езиковедски наблюдения.

Важно е мнението, което авторът на дисертацията застъпва, че Посланието не е просто частна кореспонденция, а напротив – пастирско наставление, адресиращо важен социален проблем (с. 40).

Дисертантът обръща внимание на риторичните похвати за убеждаване, които св. апостол Павел използва и по-конкретно т.нар. *съвещателна реторика*. В центъра на посланието стои св. апостол Павловия апел, който типологически съответства на съвещателна реторика за постигане на конкретните цели на текста.

Обследването на застъпените въпроси Чолаков извършва прецизно и критично при привеждането на различни частни изследователски мнения.

Наред с удачните наблюдения, дисертантът би могъл да обърне повече внимание на въпроса за реконструиране на социалната среда (*Sitz im Leben*), в която се появява текста. Представени са различни сведения, свързани с културно-историческия контекст на посланието, но твърде кратко – една страница за Исторически контекст (с. 44 – 45) и две – за Културния контекст на посланието (с. 45 – 47), което не е достатъчно при заявеното твърдение, че дисертационният труд ще представи „цялостния езиков, литературен, културно-исторически и богословски контекст на новозаветния текст“ (с. 28) и „ще наблегне на контекста, имащ отношение към Филимон“ (с. 47).

Авторът на дисертационното съчинение очертава важни за местната църква въпроси, като: ролята на християнската любов и ролята на помирението в християнските взаимоотношения. Обобщено, Филимон изобразява силата на благовестието в преобразяването на живота на вярващите и техните

взаимоотношения, дори такива на подчертана субординация, като между роб и господар.

Посланието не остава на повърхността просто на застъпничеството за живота на един роб от хуманна гледна точка. Привеждането на примери от други епистоларни извори, както и на паралелни библейски текстове обогатява изясняването на темата и показва изследователски стил и умения от страна на дисертанта.

Подходът на св. апостол Павел в създалата се ситуация между Филимон и Онисим, както отбелязва колегата Чолаков, носи своето богословско значение, а отношението на апостола е изцяло в контекста на християнското разбиране за това как християнската вяра и живот трябва да бъдат изявени в техния реален социален контекст.

Във Втора глава (51–91) се разглеждат някои от екзегетичните проблеми в посланието, които спомагат за развиването на богословската концепция на дисертацията – благовестието на помирението.

Дисертантът пристъпва към последователен анализ на отделните части на Посланието, като извежда множество богословски теми, които то съдържа. Подчертава, че освен известната епистоларна форма, св. апостол Павел използва различни реторични средства, за да убеди Филимон да приеме обратно Онисим и да се помири с него в името на християнската любов. Светият апостол не се занимава пряко с разрешаването на въпроса за робството, а по-скоро разглежда ситуацията през нейния духовен аспект и в контекста на християнската любов.

Би било полезно все пак да се направи един паралел с текстовете на Еф. 6:5 – 9 и Кол. 3:22 – 25, които отразяват отношението на св. апостол Павел към робството. В Посланието до Филимон темата се доразвива и спомага за историческото разбиране на ранната Църква към този институт.

Откриването на поучителна, пастирска и алюзивна функция в Благодарствената част на посланието (Филим. 1:4 – 7), Чолаков извършва чрез добър езиков анализ.

В тази част на изследването, с оглед на проблематиката, застъпена и в следващата трета глава, би могло да се обърне повече внимание на обстоятелственият израз „в Христос” (гр. ἐν Χριστῷ), на който дисертантът обръща внимание в раздел 2.3.2. Този израз (или подобни форми) се среща десетки пъти у св. апостол Павел в различни смислови паралелни конструкции

(срв. 2 Кор. 5:19 – 21). Той е типичен за христоцентричното му богословие, с което придобива обосноваващо значение. Предлогът *ἐν* подчертава битието на Църквата в Христос. Всичко, което е „чрез Христос“, може да бъде получено „в Христос“. Темата е свързана и със следващия раздел на дисертацията.

В **Трета** глава „Посланието до Филимон и благовестието на помирението“ (с. 92 – 129) се поставя централният въпрос на дисертационното съчинение. Тази част съдържа и основните приносни моменти на депозирания труд. Тук се разглеждат важни богословски въпроси, които надхвърлят индивидуалното значение, което на пръв поглед се приписва на посланието. Последното несъмнено притежава богословска стойност, защото адресира сложна социална ситуация, която изисква богословски отговор от страна на апостола.

Петко Чолаков отбелязва теми от христорологията, еклисиологията и християнската етика, които текстът на Филимон засяга (с. 97). Св. апостол Павел увещава робовладелеца Филимон да приеме обратно Онисим и да постъпи към своя избягал роб като към брат в Христос. За автора на посланието вярващите придобиват нова идентичност в Христос.

Помирението и единството между роб и господар е изцяло в контекста на учението на благовестието. Евангелието променя голяма част от съществуващите пречки за общение и единство между хората. Тук би могло да се обърне внимание на въпроса за История на въздействието на Посланието. Подходът на дисертанта за проследяване на темата в контекста на останалите новозаветни книги би могъл да бъде застъпен в по-голяма степен.

Похвална е старателната работа на Петко Чолаков за авторов превод на библейския текст, но той би трябвало да се прави там, където дисертантът открива разлики спрямо изданието на Свещ. Писание на български език.

В **Заключението** (с. 130 – 133) са изброени основните изводи въз основа на проведените анализи, които дават отговор на поставените в Увода въпроси, изводи, които напълно отговарят на направените обобщения към отделните глави от изложението. Дават се насоки за бъдещи изследвания.

Следва да се резюмират постигнатите резултати и да се избегне преразказ на извършена в предходните глави работа. Това би спомогнало за правилното очертаване и на приносите на представения труд.

Предложената дисертация има положителни моменти и е резултат на старателен подход към поставените цели. Добросъвестно, показвайки добри лингвистични умения, дисертантът се спира на вариантите в различните реконструкции на текста, анализира отделни понятия и идейни равнища на посланието. Трудът свежда до читателите съвременни постановки и

постижения в областта на библейските изследвания. В предложените многобройни изяснения, мнения и хипотези на различни учени, личният избор на дисертанта би могъл да се застъпи в по-голяма степен.

Езикът и стилът на изследването са ясни. В техническо отношение текстът е четивен.

Отчитайки достойнствата на предложения труд и несъмнените усилия на дисертанта по неговото съставяне, бих искала да направя някои критични забележки към текста като цяло:

В заглавната страница на дисертацията, като и в Автореферата, има неточност в посочването на „Религия и теология” – шифър 2.4. като научна специалност, вместо научното направление.

На много места в текста се употребява бъдеще време, в уговорка какво следва да се извърши в съответния раздел.

Библиографското цитиране под черта не е напълно коректно. Едно и също съчинение на Джоузеф Фицмайер, например, се дава с пълно библиографско описание в поредица от посочки (пос. 1; 32; 43; 50, сл.). Същото се отнася и до други съчинения и извори като *Patrologia Graeca*.

Някои от поясненията под линия би било добре да бъдат поставени в основния текст (срв. пос. 58; 140; 148; 256; 257), което би увеличило обема на дисертацията.

Използваната литература е цитирана коректно в съчинението и обхващаща голям масив от литература (183 заглавия. Същата е достатъчна в изворово, информационно, херменевтично и интерпретативно отношение. Прави впечатление, обаче липсата на баланс между обследваните заглавия. Съотношението на западната литература (171 заглавия) към тази на кирилица (12 заглавия) е в полза на първото. Би могло да се приведат някои съчинения и публикации които в някаква степен биха били във връзка с предмета на изследване (Вж. Желев, Ив., *Разпространението на Христовото благовестие. Дейността на св. апостол Павел в нейния исторически контекст* (Тълкувателен обзор на Деян. 9, 11 и 13 – 28 гл.). (= Библейска библиотека, 1). С., 2003; св. Феофан Затворник, *Толкование на послание к Филимону*. М., 1892); А. Лопухин, *Толкование на Послание Святого Апостола Павла к Филимону*. – *Толковая Библия или комментарий на все книги Священного Писания Ветхого и Нового Заветов*, Том XI. СПб., 1913; Архим. Ианнуарий (Ивлиев), *Беседа 89. Послание к Филимону*. Аудиокнига, Санкт-Петербург, 2017; Г. В. Писарук, *Риторическая тактика апостола Павла в послании к Филимону*. – Брѣсцкага універсітѣта. Серія філалагічных навук. No 1(11), 2009, с. 125 – 131).

Декларацията не би трябвало да бъде в основния текст на дисертацията. Повечето от **Приносите** (посочени са три) са формулирани твърде общо.

Оценявам като реален принос: 1) оригинално формулираната тема на изследването, която досега не е разработвана в по-големи по обем изследвания в родната библеистика; 2) извеждането на благовестието на помирението като основна богословска идея в Посланието и възможността за актуализирането ѝ не само в научен, но и в социален план.

Докторантът посочва две свои публикации по темата на дисертационното съчинение.

Материалите, представени за процедурата, отговарят на изискванията на ЗРАС и правилника към него. Авторефератът (26 стр.) отразява коректно най-важните моменти от научното изследване и неговите резултати.

Нямам съвместни публикации с дисертанта.

Въпреки направените забележки по съдържанието на представения текст, намирам, че работата притежава дисертабилност има своите приноси в изследването на Посланието на св. апостол Павел до Филимон на българска почва, поради което предлагам на членовете на уважаемото научно жури по защитата на дисертацията на Петко Чолаков да я гласуват за успешно защитена, като присъдят на дисертанта образователната и научна степен „**доктор**” по научната специалност: Священо Писание на Новия Завет в професионално направление 2.4. Религия и теология.

София, 19 март 2021 г.

Изготвил:

(доц. д-р Екатерина Дамянова)